

Willens en wetens

Planning en wetenschap tussen wens en werkelijkheid

Door Prof. Dr. A.J.J. van der Valk

WAGENINGEN UNIVERSITEIT

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
gewoon hoogleraar in de landgebruiksplanning
aan Wageningen Universiteit Op 28 oktober 1999.

Willens en wetens

Planning en wetenschap tussen wens en werkelijkheid

Dames en heren,

Willens en wetens heb ik de taak van hoogleraar in de landgebruiksplanning in Wageningen op mij genomen. Of dat voor de universiteit en mijzelf een juiste keuze is geweest, moet nog blijken. Hoe dat ook zij, de beslissing is genomen na rijp beraad. Vele zaken zijn de revu gepasseerd. Denkt u maar aan: de de extra reistijd, de uitdaging van een combinatie van een baan aan de universiteit en een functie binnen een onderzoeksinstelling, de extra kosten van een pied à terre, de afstemming met de werktijden van mijn vrouw, de verdeling van de zorgtaak voor onze zoon en last but not least, de vervulling van het leiderschap van de E 2 junioren van de voetbalclub Door Combinatie Groot. De wijze waarop deze beslissing tot stand is gekomen, biedt een voorbeeld van planning. Planning is besluitvorming. Kiezen wordt planning indien een beslissing wordt genomen na afweging in een breder verband. In België heeft men daar een mooie uitdrukking voor: ik trek mijn plan. In dit afwegingsproces heeft de spanning tussen mijn wens en ambitie, enerzijds, en de werkelijkheid van mijn verantwoordelijkheid als echtgenoot en vader, anderzijds, een rol van betekenis gespeeld. Zonder de instemming van mijn vrouw en zoon had ik deze functie niet kunnen aanvaarden. Planning is balanceerkunst tussen wens en werkelijkheid. Draagvlak is daarbij een noodzakelijke voorwaarde. "Planners, above all others, cannot afford to be called dreamers or ivory tower types. To put out proposals that clearly have little chance of acceptance and accomplishment inevitably reduces the planner's always limited supply of public confidence and makes acceptance of subsequent proposals less likely, regardless of their merit," aldus N. Beckman¹.

Mijn leeropdracht behelst de landgebruiksplanning. Het eerste gedeelte verwijst naar het onderwijs in en onderzoek van gebruik, bestemming en inrichting van de groene ruimte. Het tweede deel heeft betrekking op de organisatie van besluitvormingsprocessen. Beide elementen zijn twee

kanten van dezelfde medaille. In deze rede neemt de beleids- en besluitvormingscomponent een centrale plaats in. De wetenschappelijke discipline van de landgebruiksplanning beweegt zich binnen het gebied waar de omgevingswetenschap overgaat in de beleidswetenschap. De term "landgebruiksplanning" verdient geen taalkundige schoonheidsprijs. De oorsprong van dit anglicisme moet worden gezocht in het universitaire onderhandelingsproces rond fusies en reorganisaties. Ik spreek liever over de Wageningse bijdrage aan de wetenschap van de ruimtelijke planning².

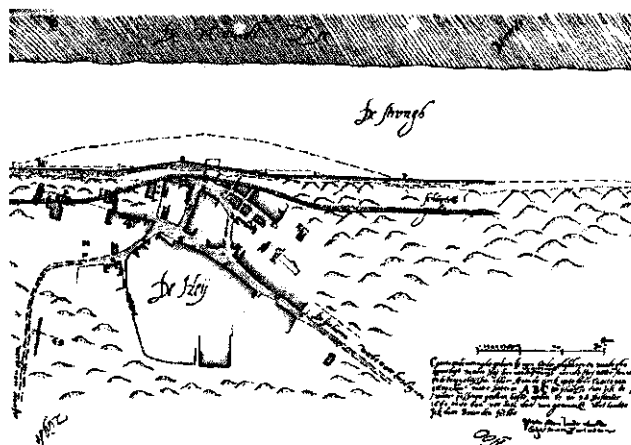
In deze rede wil ik enkele paden verkennen die van de zompige grond van de planologische praktijk in het gebergte van de wetenschap omhoog voeren. Tijdens die verkenning wil ik u enkele vergezichten laten zien over het grensgebied tussen wens en werkelijkheid. In dat land tussen "denken" en "doen" beweegt de planner zich met zijn hoofd boven de wolken en zijn voeten stevig op de grond. Om de indruk weg te nemen dat planologen alleen vooruit kijken en geen oog hebben voor het verleden, zal ik beginnen met een voorbeeld van planning uit het verleden. Het werpt licht op de grenzen aan de maakbaarheid van de samenleving waar planologen in alle tijden tegen aanlopen. Historia docet. Dit biedt een aanleiding tot een bespiegeling over ideaaltypen van planning. Die kunnen een rol kunnen spelen bij de duiding van planning in de praktijk. De grondvormen van planning bieden een aanknopingspunt voor procesarchitectuur, het ontwerpen van een aanpak op maat.

Kenmerkend voor elke vorm van beleidsvorming en planning is de eis om weloverwogen te werk te gaan. In de aanpak van planning kan het rationaliteitsbeginsel, mits toegepast op een realistische en praktische wijze, niet worden gemist. Aan het eind zullen enkele prioriteiten voor het onderwijs en onderzoek in de landgebruiksplanning worden aangestipt. Deze aanbevelingen worden geplaatst binnen het raamwerk van het delta-programma voor het onderzoek van de groene ruimte. Dit delta-programma vormt de paraplu waar de

speerpunten van het Wageningse onderzoek van de groene ruimte vanuit alfa, beta en gamma perspectief zijn ondergebracht. De Griekse letter " Δ " geeft uitdrukking aan het streven van de Wageningse School binnen het omgevingsonderzoek om de grenzen van de mono-disciplines en beleidssectoren te overschrijden.³ Dat de letter Δ ook associaties oproept met de monding van grote rivieren en met de delta-vleugel, het speeltje van hoogvliegers in de bergen, is mooi meegenomen.

De geschiedenis van het "wandelende" dorp

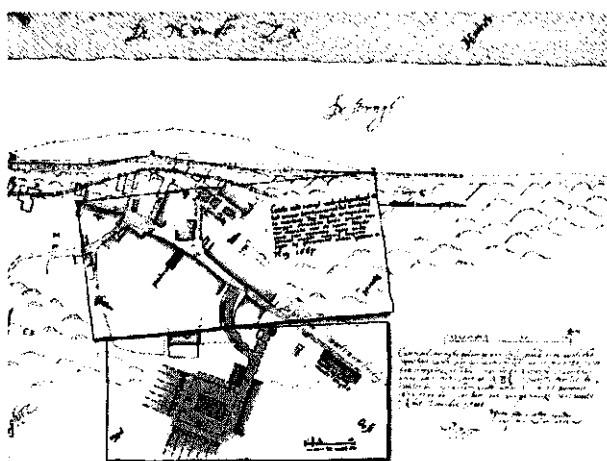
Het vissersdorp Terheyde werd tussen 1550 en 1800 getroffen door kustafslag en zandverstuivingen. Als gevolg daarvan is de bebouwde kom in de loop van twee eeuwen stukje bij beetje twee kilometer landinwaarts verplaatst. Dat ging als volgt in zijn werk.⁴

1. Opname van de schade van de stormvloed van 27 en 28 december 1660 in het dorp Terheyde. Kaart getekend door de landmeter Pieter Florisz. Van der Salm.

Bij elke stormvloed werd de duinvoet aangetast door de zee. Daarbij ontstond een stijrand, zoals die op vele plaatsen langs de kust nog steeds te zien is na een flinke herfststorm. Aangezien de Heidse vissers dicht bij het strand op de duinen wilden wonen, had dit proces rampzalige gevolgen voor de bewoners van de huizen die het dichtst bij de zee waren gelegen. Na elke storm stortten er gebouwen geheel of gedeeltelijk van de duinen af in de branding. De balken van het houten raamwerk van de gebouwen spoelden in de uren na de storm meestal weer aan op het strand. Daar werden de bouwmaterialen weer verzameld door de eigenaren van de verwoeste gebouwen, geholpen door burens en vrienden. Hout en stenen werden op karren geladen en vervoerd naar een plek aan het landinwaarts gelegen einde van het dorp. Terheyde heeft gedurende enkele eeuwen in grote trekken dezelfde structuur behouden: twee (soms drie) parallelwegen, de Voorstraat (hoofdweg) en de Achterstraat. Aan de Voorstraat woonden voornamelijk schippers, herbergiers en ambachtslieden; aan de Achterstraat woonden schippersknechten en arme lieden. In de maanden na een storm werden er, na toestemming van de grondeigenaar en het hoogheemraadschap Delfland als verantwoordelijke instantie voor de kustverdediging, nieuwe erven afgepaald en bouwrijp gemaakt. Voor de herbouw van huizen en herstel van de zanddijk tussen het dorp en de zee werd financiële steun gevraagd aan het lokale bestuur, de centrale overheid en het hoogheemraadschap. Zo ging het bijna driehonderd jaar, behalve na twee rampzalige stormvloeden in 1660 en 1663. In 1660 deed zich een stormvloed voor die bijna de helft van het dorp, inclusief enkele openbare gebouwen, verwoestte. Het hoogheemraadschap wilde in de daaropvolgende periode in één klap een eind maken aan de problemen van de dorpsgemeenschap – en aan de stroom van klachten en verzoeken tot financiële steun van de gedupeerden. Daarbij speelde ook een rol het plan van de dorpelingen om een nieuwe kerk, een domineeswoning en een bejaardentehuis te bouwen.

Delfland stuurde een landmeter naar het dorp om de toestand vóór en na de stormvloed in kaart te brengen. Hij kreeg tevens opdracht een plan te ontwikkelen voor de wederopbouw van het dorp. Het resultaat was een voorstel, in 1663, om het gehele dorp landinwaarts, op een veilige afstand van de zee, opnieuw op te bouwen.

2. Kaart van de geplande dorpskern van Terheyde uit mei 1663. Getekend door de landmeter van het hoogheemraadschap Delfland, Pieter Florisz. van der Salm. De ontwerpschetsen zijn geprojecteerd over de bestaande situatie in 1660.

Aan dit nieuwbouwplan lag een stedenbouwkundige visie ten grondslag. Wat het meeste opvalt aan dit plan van aanleg is de plattegrond. Daarin is een breuk geforceerd met de traditie van wederopbouw langs parallelstraten. Het nieuwe dorp is geprojecteerd rond een vierkant pleintje, naar het model van andere geplande dorpen uit die tijd. Aan dat kerkplein zijn de nieuwe erven geprojecteerd van de schippers en herbergiers. De grondeigenaar voelde blijkbaar wel voor de

realisatie van dit rationele plan want de kerk werd inderdaad aan een vierkant pleintje gebouwd.

De bewoners van het dorp hadden echter andere opvattingen. De verwoeste woningen werden gewoontegetrouw langs de Voorstraat en de Achterstraat herbouwd. De kerk stond gedurende enkele decennia buiten de dorpskern tot dat hij werd "ingehaald" door het "wandelende" dorp.

3. Kaart van Terheyde rond 1710. Detail van de kaart van het hoogheemraadschap van Delfland van Nic. en Sam. Kruijkus uit 1711. Schaal van het origineel 1 : 10.000. Op de kaart is de excentrische ligging van de kerk en het kerkplein te zien.

De gang van zaken kan als volgt worden geduid. De burenen van Terheyde zagen er geen heil in om de woningen die intact waren gebleven, af te breken. Ze waren niet gecharmeerd van de "rationalisatie" van de dorpsplattegrond. De bestaande plattegrond met de parallelwegen was namelijk functioneel. Allereerst was hij flexibel. De verplaatsing van bedreigde gebouwen naar de achterkant van het dorp tastte de basisstructuur van het dorp niet aan. De dorpskern was op korte afstand van het strand gelegen. Dit was van levensbelang voor de dorpsseconomie. Vissers trokken hun schuiten namelijk op het strand, of in geval van een dreigende storm, in uitgegraven laagten in de duinvoet. Het uitvaren gebeurde bij hoogwater, zowel overdag als 's nachts. Aangezien er geen dorpsverlichting was, moesten de vissers zich in het donker met lantaarns naar het strand bewegen. De kwaliteit van de zandweg was van dien aard dat het onverstandig was om in het donker lange afstanden af te leggen. De weg was bezaaid met kuilen en visafval. De opgang naar het strand over de kunstmatig opgehoogde eerste duinenrij liep schuin. Dit was de manier om een strandpassage te maken voor karren en voetgangers met zware vismanden op hun rug. De landmeter en zijn opdrachtgevers zullen het verzet tegen hun wederopbouwplan ongetwijfeld hebben uitgelegd als een gemiste kans, een uiting van behoudzucht van domme vissers.

De gang van zaken in Terheyde kan dienen als illustratie van een klassiek dilemma in de ruimtelijke planning: hoe om te gaan met de spanning tussen wens en maatschappelijke werkelijkheid? Onder welke voorwaarden kan er op een effectieve wijze worden ingegrepen door ruimtelijke planners in de ruimtelijke configuratie van maatschappelijke verschijnselen. Dit voorbeeld leert dat de beschikking over geld, kennis van de fysieke omgeving, vergunningen en technische know-how nog geen garantie vormen voor succes. De ontbrekende schakel is draagvlak binnen de gemeenschap.

Technische planning en interactieve planning

Met deze casus wil ik uw aandacht vragen voor enkele praktische en theoretische zaken die behoren tot de kern van de wetenschap van de ruimtelijke planning. De vragen ten aanzien van het gebruik van kennis, de inzet van financiële en juridische instrumenten en het scheppen van draagvlak bieden goede aanknopingspunten voor wetenschappelijke reflectie en handvaten voor een succesvolle aanpak van planning in de praktijk.

De aanpak van de landmeter-planner in Terheyde kan worden geduid als een voorbeeld van technische planning.⁵ Technische planning speelt tot op heden een belangrijke rol in de Nederlandse ruimtelijke ordening en de landinrichting. Voor sommige praktiserende planners is het de enige vorm van planning die werkt. Op dit moment gaat de belangstelling van de voorhoede van praktiserende planologen en wetenschappers uit naar de tegenpool, de interactieve planning. Mijs inziens is een van de belangrijkste opgaven voor de planningwetenschap van dit moment om mogelijkheden en beperkingen van beide grondvormen zichtbaar te maken, al naar gelang de concrete omstandigheden waarin ze worden beproefd. Deze vorm van bespiegelend onderzoek naar de aanpak in de praktijk heet 'methodologische reflectie'.

In mijn proefschrift uit 1989 heb ik betoogd dat de beide grondvormen kunnen worden voorgesteld als tegenpolen op een glijdende schaal. In de werkelijkheid zal de aanpak van planning een mengvorm opleveren. Dit doet niets af aan de waarde als instrument voor beschrijving en analyse. Een ideaaltype helpt om de logica, de realiteitswaarde en de houdbaarheid van de vooronderstellingen achter planning zichtbaar te maken en ter discussie te stellen.⁶

Kenmerken	Technisch (social engineering)	Interactief (joint learning)
1. planningssubject	één sturingscentrum	coalitie van partijen
2. rol deskundige	spil	één uit velen
3. mate centralisatie	grote	geringe
4. belang plan	allesoverwegend	ondergeschikt
5. vorm van plan	normerend eindbeeld	indicatieve leidraad
6. opvatting effectiviteit	'conformance'	'performance'
7. reikwijdte plan	alomvattend	selectief
8. idee van rationaliteit	absoluut	contextgebonden
9. verloop proces	lineair	cyclisch

Vooronderstellingen		
10. rol van staat	nadruk op staat	nadruk op burgers
11. volledige consensus	haalbaar	onmogelijk
12. maakbaarheid van samenleving	groot	gering
13. rol van wetenschap	positivistisch	kritisch en pragmatisch
14. voorstelling van de toekomst	gesloten	open
15. functioneren van bureaucratie	hiërarchisch	pragmatisch
16. bestuurlijk- juridische systematiek	plan en voorschriften	afspraken over procedure

Technisch georiënteerde planners beschouwen de overheid als het sturingscentrum van de samenleving. Op interactie gespitste beroepsgenoten benadrukken daarentegen het pluriforme karakter van de samenleving en van de overheid. Laatstgenoemden zien de permanente noodzaak om te onderhandelen. Technische planners hebben de maakbaar-

heid van de samenleving hoog in het vaandel. De staat moet in deze visie als soevereine macht en hoeder van het algemeen belang haar verantwoordelijkheid nemen. De interactieve stroming benadrukt de noodzaak voor de staat om zich te onthouden van het plegen van inbreuken op de rechten van de onderdanen. Het werk van deskundigen is in de technische visie: het zoeken van de juiste middelen voor de realisatie van politieke doelstellingen. Politiek, enerzijds, en wetenschap en techniek, anderzijds, zijn in de optiek van de volbloed-technische planner gescheiden werelden.

In de interactieve visie scharen alle betrokken partijen; politici, deskundigen, belanghebbenden en betrokken burgers; zich om de tafel. Politici hebben vanuit deze optiek niet als enigen het woord. Ze hebben ook niet altijd het laatste woord bij het bepalen van de doelen.

Bij het zoeken naar middelen wordt het advies van deskundigen meegewogen. Het geeft niet noodzakelijk de doorslag. Daaraan ligt de opvatting ten grondslag dat wetenschap niet volledig waardenvrij kan zijn.

In de technische voorstelling van zaken is planning een proces dat verschillende fasen doorloopt *in een vaste chronologische volgorde*. Dat is: 1. het verkennen van problemen, 2. het formuleren en kwantificeren van doelstellingen en criteria, 3. het zoeken naar technische en financiële middelen, 4. het opstellen van alternatieven, 5. de keuze van het beste alternatief, 6. het uitwerken van dat alternatief in een plan, 7. realisatie, en 8. meting van effecten en zonodig het doorvoeren van correcties.

In de interactieve visie is sprake van planning als een cyclisch zoek- en leerproces. De hamvraag is niet of een plan integraal wordt gerealiseerd, maar, of de opvattingen waarover overeenstemming is bereikt, bruikbaar worden geacht door betrokkenen op het moment dat er actie moet worden ondernomen.

In deze voorstelling van zaken over de grondvormen van planning zit de aanname ingebakken dat aanhangers van centrale sturing zich logischerwijs aangetrokken voelen tot

het klassieke positivisme in de wetenschap. Met positivisme wordt hier allereerst bedoeld: de toepassing van het natuurwetenschappelijke model van wetenschapsbeoefening in het domein van de menswetenschappen. In de tweede plaats verwijst deze term naar het streven om wetenschap en techniek een centrale plaats toe te kennen bij de voorbereiding van politieke beslissingen. Technische planning is het product van de Verlichting, het dóórbreken van de overtuiging dat de mens zich, gebruik makend van de menselijke Rede, kan ontdoen van de klusters van religie en natuur. Interactieve planning is een uitvloeisel van de twijfel aan de 'zegeningen' van de natuurwetenschap, moderne technologie en de -ismen (vooral het socialisme en het marktliberalisme) die hun wortels hebben in de Verlichting. Het is ook een antwoord op de groeiende pluriformiteit in de samenleving. De vraag wie er gelijk heeft in het maatschappelijk debat kan niet meer worden opgelost met een verwijzing naar "de wetenschap".

Ideeaaltypen zijn geen theorieën in de natuurwetenschappelijke betekenis: dus geen samenhangend complex van toetsbare hypothesen. Een ideaaltype is *wel*: een sterk vereenvoudigde beschrijving van complexe verschijnselen die in de werkelijkheid kunnen worden waargenomen. Het doet dienst als een hulpmiddel bij de ordening van die verschijnselen. In tegenstelling tot een "echte" wetenschappelijke theorie kan een ideaaltype niet worden gefalsificeerd. Wel kan er kritiek worden geleverd op de voorstelling van zaken binnen het ideaaltype.

Allereerst kan de **herkenbaarheid** aan kritiek worden onderworpen. Daarbij moet de vraag worden gesteld of de voorstelling van zaken aansluit bij de belevingswereld van betrokkenen. In de tweede plaats kunnen er vragen worden gesteld ten aanzien van de **samenhang** tussen de onderdelen. Tenslotte kan het **bereik van de toepassing** worden bekritiseerd. Een ideaaltype heeft per definitie op meer dan één geval betrekking. Indien het aantal gevallen dat wordt gedekt, dicht tot één nadert, is de gebruikswaarde gering.

Indien een ideaaltype een zeer breed bereik wordt toegedicht, bestaat het gevaar dat het onderscheidend vermogen afneemt. Er wordt te veel op één hoop geveegd.

Onderzoek naar de aanpak van planning in de ruimtelijke ordening, het milieubeleid, het integraal waterbeheer en de landinrichting biedt een opstap voor een methodologie van omgevingsplanning. De wisselwerking tussen een normatief planningstheoretisch raamwerk en de eisen van een weerbarstige praktijk is de bron van wijsheid voor de wetenschap van de ruimtelijke planning. De combinatie van kennis van de behoeften en het draagvlak in de samenleving, van de kwaliteit van de fysieke omgeving, van technologie, van de institutionele inbedding en van de esthetische dimensie stelt de wetenschap voor vrijwel onoplosbare en dus uitdagende opgaven. Ik meen dat een beslissingsgerichte benadering van planning in deze doolhof kan dienen als richtingwijzer naar de uitgang.⁷ Ik wil niet verhullen dat deze benadering vatbaar is voor kritiek, niet in het minst vanwege het jargon waarin de aanbevelingen worden verpakt. Op dit punt beken ik schuld en beloof ik beterschap. De critici die roepen dat de beslissingsgerichte benadering van planning blijft steken in theorie, doen er goed aan nota te nemen van de lijfspreuk van Johan Rudolf Thorbecke, de meeste praktische onder de Nederlandse juristen. Zijn motto luidt: niets is zo praktisch als een goede theorie. De beslissingsgerichte benadering van planning kiest als vertrekpunt de erkende noodzaak van het afleggen van verantwoording voor (beleids)keuzen in een democratische samenleving.

Ruimtelijke ordening en de beslissingsgerichte benadering van planning

Ruimtelijke ordening is een vorm van overheidsinterventie in processen binnen de samenleving en/of in de fysieke omgeving. Ruimtelijke ordening is synoniem met ruimtelijk beleid. Hoewel bedrijven en particulieren ook beleid uitstippelen wordt de term hier gereserveerd voor het handelen van de overheid, het openbaar bestuur. De wet en de algemene

beginselen van behoorlijk bestuur schrijven voor dat het openbaar bestuur beslissingen omkleedt met argumenten. Beleid is binnen ons democratisch staatsbestel gebonden aan een verantwoordingsplicht.⁸ "De ruimtelijke ordening c.a. is een aangelegenheid van openbaar belang, waarover tot in alle details publiekelijk verantwoording moet worden afgelegd tegenover allen die zulks direct of indirect aangaat; dat wil zeggen tegenover de gehele bevolking, omdat het object 'voor doelmatig gebruik ingerichte ruimte', voor nu en voor later, een schaars artikel is en zal blijven, onderhevig aan een politiek distributiebeleid," aldus G.J. van den Berg (1981).

Ruimtelijke ordening is een kwestie van weloverwogen handelen.⁹ De kwalificatie "weloverwogen" verwijst naar de mogelijkheid en bereidheid om verantwoording af te leggen op basis van inzicht in de bedoelde en onbedoelde effecten van een ingreep door de overheid. Indien kennis ontbreekt, kan er tijd en geld worden besteed aan speurwerk. Weloverwogen beleid vraagt om planning. Planning is besluitvorming.¹⁰ Het is wikken en wegen om te komen tot de beste maatregel in een concrete situatie. Let wel: niet alle besluitvorming is planning. Besluitvorming mag planning worden genoemd indien en voorzover de keuze van concrete maatregelen voor het heden en voor de toekomst plaats vindt op basis van een afweging in breed verband. Breed wil hier zeggen: op basis van argumenten die zijn ontwikkeld bij het formuleren en vergelijken van mogelijke oplossingsrichtingen over een breed terrein aan activiteiten. Dit houdt in dus dat de planner treedt buiten het terrein waarop het onderwerp ligt waarover een concrete beslissing moet worden genomen.¹¹

Het weloverwogen treffen van maatregelen door de overheid impliceert een verband tussen kennis en handelen. Dat verband kan worden gelegd indien en voorzover de gevolgen van oplossingsrichtingen en concrete keuzes zichtbaar worden gemaakt. Daarbij wordt kennis over het materieel object (bodem, water, flora, fauna, artefacten en de

ruimtelijke configuratie van maatschappelijke verschijnselen) gekoppeld aan kennis over de organisatie van het besluitvormingsproces en de rol van actoren. Als een beleidsmaker verantwoording aflegt voor een keuze dan moet hij aantonen dat er "willens en wetens" wordt gehandeld. Planning is dus een vorm van rationalisatie, in de goede zin van het woord.

Andreas Faludi, mijn leermeester, heeft de relatie tussen kennis en handelen uitgewerkt in een samenhangend theoretisch raamwerk. Hij duidt zijn denkbeelden aan als de beslissingsgerichte benadering van planning.¹² Deze benadering geeft algemene criteria waar verantwoorde beslissingen aan moeten voldoen. Een voorstel mag alleen verantwoord worden genoemd indien het berust op een gedegen analyse van effecten, afgezet tegen bepaalde doelstellingen uiteraard. De besluitnemer moet duidelijk maken wat hij met deze wetenschap doet. De hamvraag luidt: welk alternatief kan men in een concrete situatie het beste kiezen? De beslissingsgerichte benadering brengt hier het rationaliteitsbeginsel in stelling.¹³

Het rationaliteitsbeginsel wordt pas van toepassing verklaard op het moment dat voorstellen en argumenten op een systematische wijze moeten worden gepresenteerd.¹⁴ Dat is bijvoorbeeld het moment dat een minister een nota moet verdedigen in de Tweede Kamer. Bij de presentatie mag de eis worden gesteld dat wordt aangetoond dat het gekozen alternatief onder de gegeven omstandigheden het beste is. Daarbij moet inzicht worden gegeven in de kosten en baten, de materiële en immateriële aspecten en de effecten voor verschillende partijen die door het beleid worden geraakt. Het gaat dus om een vorm van rechtvaardiging achteraf. De systematische presentatie van de argumenten pro en contra biedt, ook al is het de uitkomst van een chaotisch proces van gedachten- en wilsvorming, een basis voor het politieke en maatschappelijke debat. Het beraad over die presentatie maakt onderdeel uit van een leerproces. In de geschriften over planning uit de

Wageningse School heet dat "joined fact finding".¹⁵ Zo'n breed gedragen voorstelling van zaken biedt een solide legitimatiekader voor het beleid.

Deze kijk op rationele planning wordt op een drietal punten bekritiseerd. Allereerst worden er vraagtekens geplaatst bij het nut van rationalisaties achteraf. Dit zet de deur open voor list en bedrog.¹⁶ Een tweede bezwaar richt zich tegen de eis die besloten ligt in het rationaliteitsbeginsel, namelijk dat *alle* alternatieven en *alle* effecten in ogenschouw worden genomen. De critici hameren op de praktische onmogelijkheid van een alomvattende afweging. Een derde kritiekpunt luidt dat rationaliteit de aandacht afleidt van creativiteit en machtsmiddelen.

Faludi heeft een aanzienlijk deel van zijn wetenschappelijke werk in de afgelopen twintig jaar besteed aan het weerleggen van deze kritiek. Ik meen dat hij daarin met glans is geslaagd. Binnen het bestek van deze rede kan ik slechts enkele tegenargumenten aanstippen.

Het antwoord op de vraag naar het nut van een rechtvaardiging achteraf is een tegenvraag: wat is het alternatief? Er is geen aanpak die list en bedrog kan uitbannen.

Een alomvattende afweging is onmogelijk en onpraktisch. Echter, het is wel praktisch om methoden en technieken te ontwikkelen die ons in staat stellen om het ideaal te benaderen. Denk maar aan mixed scanning, analyse van onderling verbonden beslissingsvelden en multi-criteria analyse. De strategische keuzebenadering biedt in dit opzicht een goed gevulde gereedschapskist.¹⁷

Een laatste veelgehoord bezwaar tegen toepassing van het rationaliteitsbeginsel is de verwaarlozing van creativiteit en macht. Visievorming wordt gepresenteerd als een alternatief. Mijns inziens is een pleidooi voor visie heel wel te rijmen met een rationele aanpak. Lees de verhandelingen van Wil Zonneveld over ruimtelijke concepten en de opvattingen van Faludi en mijzelf over nut en noodzaak van een planning-doctrine. Indien visievorming betekent dat een willekeurige voorstelling van zaken zonder debat tot de beste oplossing

wordt verheven, komt mij dit alternatief weinig verkieslijk voor. Ik zie meer heil in het voorstel van Kleefmann (1984) om planning in te zetten als zoekinstrument.¹⁸

In de voorstelling van planning die ik hier heb gepresenteerd, is een dubbelrol weggelegd voor wetenschappelijk onderzoek: onderzoek van de planning en onderzoek in de planning. Onderzoek van de planning heeft betrekking op de organisatie en procedures van het besluitvormingsproces.

Onderzoek in de planning richt zich op de materiële consequenties van keuzen. Het gaat om twee kanten van dezelfde medaille: het materieel en het formeel object van ruimtelijke planning, i.c. de wetenschap van de ruimtelijke planning.

Het materieel object of de eenheid van onderzoek van de wetenschap van de ruimtelijke planning is zeer breed.¹⁹ Het strekt zich uit over alle verschijnselen die samenhangen met menselijk ingrijpen in ruimtelijke structuren en processen. Het materieel object van de wetenschap van de ruimtelijke planning wordt gekenmerkt door een sterke verwevenheid van het maatschappelijke en het fysieke. Dit vraagt om een disciplinegrenzen overschrijdende benadering. De wetenschap van de ruimtelijke planning deelt haar materieel object met andere disciplines zoals de sociale geografie, de cultuurtechniek, de landschapsarchitectuur, de ecologie, de bestuurskunde, de stedenbouwkunde en de ruimtelijke economie. Het onderscheid zit hem in het formeel object, de manier van kijken naar de werkelijkheid.

In de veelzijdigheid van de ruimtelijke planning schuilt haar kracht en haar zwakte. Manuel Castells merkt terecht op: "Planning moves freely across borders to think, design and act. But in order not to lose the direction, it needs a purpose." De wetenschap van de ruimtelijke planning heeft dus een anker, een specifieke vraagstelling nodig opdat de discipline niet op drift raakt.²⁰ Mijns inziens kan de ruimtelijke planning voor anker gaan bij de rede van een beslissingsgerichte benadering. Kern van de zaak is de organisatie van besluitvormingsprocessen betreffende het gebruik, de bestemming, de inrichting en het beheer van de omgeving.

Onderwijs en onderzoek

Welke consequenties heeft dit alles voor de koers van onderwijs en onderzoek in de landgebruiksplanning in Wageningen?

Ten aanzien van het onderwijs acht ik een accentverschuiving noodzakelijk binnen de afstudeerrichting landgebruiksplanning. De krimpende formatie en de torenhoge onderwijslast dwingt tot het stellen van prioriteiten en posterioriteiten. De prioriteiten moeten worden gezocht in de onderdelen van het vak waarin de organisatie van het besluitvormingsproces; inclusief vraagstukken van kennismanagement, communicatie, digitale informatieverwerking, alsmede methoden en technieken van planning; centraal staat. Onderdelen waarin de verdieping van inhoudelijke kennis over het materieel object centraal staat, mogen alleen dan tot de prioriteiten worden gerekend indien aannemelijk kan worden gemaakt dat de betreffende kennis onmiddellijk relevant is voor actuele planningsvraagstukken. Kennis betreffende de traditionele landbouwtechnologie kan dus worden ingeruild voor kennis betreffende natuurbouw en de zorg voor historisch waardevolle cultuurlandschappen. Het betekent ook dat meer dan in het verleden kennis over delen van het materieel object, bijvoorbeeld recreatie of waterbeheer, moet worden "ingekocht" bij andere onderdelen van Wageningen Universiteit en Research Centrum. Om dit mogelijk te maken zullen wij als wetenschappelijke staf van de leerstoelgroep landgebruiksplanning ons onderwijs- en onderzoeksproduct ook buiten de collegezalen van De Hucht te gelde moeten maken. De accentverschuiving impliceert overweging van een uitruil van onderwijstaken met belendende leerstoelgroepen binnen en buiten Wageningen.

In het onderzoek is de belangrijkste opgave om voldoende kritische massa bijeen te brengen. De opeenvolgende krimp-operaties en de prioriteit voor het onderwijs, onze voornaamste bron van inkomsten, hebben een nadelige invloed gehad op de omvang van de productie in het onder-

zoek. Daar komt bij: de versnippering van het onderzoek van de leerstoelgroep over maar liefst drie onderzoeksinstituten en evenzovele voorwaardelijk gefinancierde onderzoeksprogramma's. Dit is een onwenselijke situatie. Het onderzoek van en in de planning van de groene ruimte verdient een eigen kamer in het kennishuis van de toekomst. Die wens zal, naar ik hoop, in vervulling gaan met de start van het delta-onderzoeksprogramma voor de groene ruimte. Het delta-programma vormt de trait d'union tussen, het zuiver-wetenschappelijke onderzoek aan de universiteit en het strategische onderzoek van de partners binnen het research centrum, voorheen de dienst landbouwkundig onderzoek (DLO). Het slaat ook bruggen tussen het ruimtelijk relevante onderzoek van de onderzoeksinstituten van de universiteit. Dit onderzoeksprogramma omvat een zevental van de meest kansrijke onderzoeksthema's op de as van de groene ruimte in de toekomstplannen van Wageningen UR. Die thema's zijn:

1. De interactie tussen stad en land;
2. Meervoudig ruimtegebruik en multifunctionele landbouw;
3. Duurzaam landgebruik in mondiaal perspectief;
4. Economie en ecologie;
5. Integraal waterbeheer;
6. Sturing van processen in de groene ruimte;
7. Ontwerpend, gebiedsgericht onderzoek.

Ik reken het tot mijn taak om het lopende en toekomstige onderzoek van de leerstoelgroep zoveel mogelijk te laten aansluiten bij dit programma. Daarvoor is de medewerking en steun van universitaire onderzoeksinstituten en van Alterra, voorheen het Staringcentrum en het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, een noodzakelijke voorwaarde. Die samenwerking kan alleen gestalte krijgen als de schutting tussen het hoogwaardige maar introverte academische onderzoek en het extraverte, commercieel gerichte onderzoek wordt afgebroken. In het afgelopen half jaar heb ik ervaren dat de bereidheid bij beide partijen op de werkvloer aanwezig is. De bal ligt nu op de helft van de Raad van

Bestuur en het management van de nieuwe kenniseenheden en de divisies. Zij moeten zorgen voor een adequate infrastructuur en voldoende financiële middelen om de hoge ambities waar te kunnen maken.

Binnen de kaders van het delta-programma wordt momenteel gewerkt aan een onderzoeksprogramma op het niveau van de divisie voor ruimtelijke planvorming binnen de kenniseenheid voor de groene ruimte. De onderzoekers rond de leerstoelgroep voor landgebruiksplanning zetten in op de volgende onderwerpen: discoursen rond de groene ruimte, stimulering van meervoudig ruimtegebruik, instrumenten voor omgevingsbeleid, informatie- en communicatietechnologie, sturing en innovatie in het landelijk gebied, ecologische netwerken en cultuurhistorie. Onderzoek naar de organisatie van besluitvormingsprocessen is de rode draad. Bij de selectie van de onderwerpen spelen wetenschappelijke urgentie en maatschappelijke behoefte een gelijke rol. De maatschappelijke behoefte kan een vertaling vinden in medefinanciering van promotie-onderzoek door maatschappelijke instellingen. De eerste schreden op het glibberige pad van de tenderfinanciering hebben voor onze leerstoelgroep reeds enkele succesjes opgeleverd via het Expertise Netwerk voor Meervoudig Ruimtegebruik en het NWO-Stimuleringsprogramma voor het Behoud van het Bodemarchief.²¹ Oriënterende gesprekken hebben mij geleerd dat het welslagen van de pogingen om externe financiering te vinden, in hoge mate afhangt van de samenwerking met de collega's van de leerstoelgroepen voor sociaal-ruimtelijke analyse, recreatie en toerisme en landschapsarchitectuur. De opdrachtgever heeft geen boodschap aan disciplinaire grenzen. Hij heeft een probleem dat moet worden opgelost met behulp van de beste beschikbare kennis. Tenslotte moet mij nog iets van het hart. Deze rede is doorspekt met verwijzingen naar wetenschapstheoretische vraagstukken. Die belangstelling hangt samen met een persoonlijke wetenschappelijke worsteling met praktische en planningstheoretische vragen in onderwijs en onderzoek. In

het wetenschapsfilosofische werk van Karl Popper, Herman Koningsveld en Chris Lorenz heb ik wegwijzers gevonden voor mijn eigen gedachtenvorming. Een portie wetenschapsfilosofie is het beste vaccinatie-middel tegen wetenschappelijke ziektes zoals het naïef positivisme of het extreme relativisme.²² Een universiteit die zichzelf wenst af te sluiten van deze bron moet zich de vraag stellen of zij de status van academie verdient.

Geachte leden van de Raad van Bestuur van Wageningen UR,

U dank ik voor het in mij betoonde vertrouwen. Het is nogal wat om een Amsterdammer toe te laten in deze groene veste. Het zal mij een genoegen zijn om wat vensters op de buitenwereld te openen in het kennishuis van de toekomst.

Beste collega's van de leerstoelgroep landgebruiksplanning, beste Huub,

Sinds een half jaar maak ik deel uit van de leerstoelgroep. Ik hoop dat het jullie net zo goed bevalt als mij. Vanaf de eerste dag hebben jullie mij opgenomen in de club. Op de Wageningse Berg is mij gebleken dat we veel wensen en opvattingen over het vak gemeenschappelijk hebben. Verder vind ik jullie gewoon toffe peren. Nu de wonden van de reorganisaties uit het verleden zijn geheeld, kunnen we weer gaan bouwen aan de toekomst. Op ons rust de taak om gezamenlijk een strategie te ontwikkelen om het onderwijs en onderzoek in de landgebruiksplanning de plaats te geven die haar in het ondernemingsplan wordt toegewenst. Daarvoor hebben we bondgenoten nodig.

Beste collega's van de leerstoelgroepen voor sociaal-ruimtelijke analyse en landschapsarchitectuur, beste Adri en Klaas,

Het is mij een groot genoegen met jullie van gedachten te

mogen wisselen. Adri, jouw nuchtere noordelijke aforismen en barokke zuidelijke schrijfstijl zijn heel bijzonder. Beste Klaas, planning en ontwerp is een domein waar de rede in gesprek komt met het gevoel. Jij bent een van de weinige collega's met wie je daarover een goede boom kunt opzetten zonder het gevoel te krijgen dat het allemaal al gezegd is. Als ik beweer dat ik in de afgelopen zes maanden meer heb geleerd dan in de zes jaren die daaraan vooraf zijn gegaan, dan heeft dat veel te maken met de lessen in relativering die jullie mij geven.

Beste collega's van Alterra,

Willens en wetens heb ik de dubbelfunctie van hoogleraar en onderzoeksleider binnen Wageningen Universiteit en Research Centrum op mij genomen. Degenen die mij hebben gewaarschuwd tegen de onverenigbaarheid van deze functies hebben ongelijk. De kortstondige maar intensieve contacten binnen Alterra vormen een belangrijke bron van inspiratie en reflectie in mijn wetenschappelijk werk. De dubbelrol van toeschouwer en veldspeler bevalt mij uitstekend. Of dat engagement ook vertaald kan worden in klinkende munt zal het komende jaar moeten blijken in het delta-programma.

Lieve Maria en Tobias, lieve moeder, dierbare broers en zusters,

Jullie liefde en steun heeft mij gebracht waar ik nu ben.

Noten

- ¹ N. Beckman, *The Planner as a Bureaucrat*, in: Faludi, 1973, 262
- ² Aan de Universiteit van Wageningen wordt het werkgebied van de ruimtelijke planning en de wetenschappelijke reflectie daarop ook wel aangeduid als landgebruiksplanning. De eerste heft van deze term verwijst naar het brede aandachtsveld of het materieel object van onderzoek. Daarbinnen is sprake van een fysieke kant en een maatschappelijke kant. In deze rede staat het formeel object centraal. Dit formeel object, de organisatie van besluitvormingsprocessen, onderscheidt de landgebruiksplanning van de landschapsarchitectuur, enerzijds, en de sociale analyse, anderzijds.
Mijn denkbeelden over ruimte en omgeving heb ik op een andere plaats uiteen gezet. Zie: Van der Valk en Musterd, 1998. Zie ook: Van der Valk, 1982. De denkbeelden van Faludi over een instrumentele benadering van omgevingsplanning verdienen in dit verband nadere uitwerking. Ik voel mij aangesproken door de denkbeelden van Van den Ban, 1983, 7 over de relatie tussen ruimtelijke ordening en landinrichting, enerzijds, en de landinrichtingswetenschappen, anderzijds. Last but not least wil ik voortbouwen op de ideeën van de Wageningse School in de planologie over inrichtingsvraagstukken. Zie: Kleefmann, 1984; Hidding, 1997 en Van der Vlist, 1998.
- ³ De contouren van het Wageningse delta-programma zijn te vinden in: L. Brussaard c.s., *De groene hoofdas van KCW*, 1998; Brussaard c.s., *De Groene Ruimte nader ingekleurd*, 1998; en, Van der Valk, *Advies betreffende delta-programma Groene Ruimte*, 1999. Aan de wieg van dit programma liggen enkele adviezen van de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek over de sterke en zwakke punten van het landbouwkundig onderzoek in ruime zin. De denkbeelden van de Wageningse School vinden weerklank binnen en buiten

de wereld van Wageningen. De behoefte aan onderzoek met een delta-karakter is onlangs treffend verwoord in een "Verkenning van de kennisinfrastructuur voor meervoudig ruimtegebruik" (1999). De laatstgenoemde studie is uitgebracht onder de auspiciën van een drietal adviesraden op het gebied van de omgevingswetenschappen.

- ⁴ Ik dank Wim Duivestein voor zijn naspeuringen in de archieven van het hoogheemraadschap Delfland en de gemeente Monster. Bronvermeldingen in Van der Valk, 1988.
- ⁵ Techniek wordt hier gebruikt in een beperkte betekenis van het woord, namelijk: het geheel der bewerkingen of verrichtingen van de klassieke ingenieurswetenschap. Vergelijk: Schelsky, 1969, 10-25. De brede betekenis heeft betrekking op het geheel van bewerkingen en verrichtingen dat nodig is om een bepaalde activiteit (kunst, sport, bedrijvigheid, wetenschappelijk onderzoek enz.) te volvoeren. Binnen de "interactieve benadering" van planning is natuurlijk ook sprake van technisch handelen in de brede zin van het woord. Ik ben mij ervan bewust dat het label "technisch" verkeerde associaties kan oproepen, zeker in de gemeenschap van een technische universiteit. De term "technisch" in beperkte zin opgevat, benadert beter de notie van planning dan de term "technocratisch" die ik in het verleden wel heb gebruikt. Het woord "technocratisch" heeft een negatieve bijklank. Met het gebruik van het label "technisch" wil ik benadrukken dat de traditionele ingenieursbenadering, mits toegepast onder de juiste condities (voldoende kennis, voldoende machtsmiddelen, korte tijdsspanne), volstrekt legitiem en praktisch is.
- ⁶ Deze voorstelling van zaken sluit aan bij de denkbeelden van de cultuurhistoricus en socioloog Max Weber, 1956. In het boek "Rule and Order" (1994) hebben Faludi en Van der Valk een proeve geleverd van een methodologie voor ruimtelijke planvorming voor de praktijk, gebruik makend van elementen uit dit analysekader. Faludi en

Van der Valk, 1994, 233 - 245.

- ⁷ De meest bondige en heldere inleiding op de beslssingsgerichte beandering van planning is te vinden in Faludi, 1996.
- ⁸ De wetgever heeft de verantwoordingsplicht onder meer opgenomen in de Gemeentewet en de Wet op de Ruimtelijke Ordening. In de algemene beginselen van behoorlijk bestuur is deze plicht verankerd in het zorgvuldigheidsbeginsel.
- ⁹ Aan het ingrijpen door de overheid kunnen een aantal kanten worden onderscheiden. In de eerste plaats dient de interventie plaats te vinden op basis van heldere doelen. In de doelstelling moet worden aangegeven welke zaken de beleidsmakers willen bevorderen en welke ongewenste ontwikkelingen ze willen tegengaan. In de tweede plaats dient een keuze te worden gemaakt ten aanzien van de instrumenten die zullen worden ingezet om de doelstellingen te bereiken. Dit betreft een keuze voor de wijze van interventie (dwang, overtuiging, ondersteuning, stimulering). Voorts moet worden aangegeven wie wat doet. Dit betreft de taakverdeling tussen bestuursniveaus en tussen beleidsvelden. Verder moet de externe gezagsverhouding, de relatie tussen overheid en andere partijen, worden geregeld.
- ¹⁰ Friend en Jessop, 1977, 101 e.v.
- ¹¹ Vergelijk: Kleefmann, 1984.
- ¹² Faludi, 1987, 174. Mijn boodschap luidt dat deze benadering, die ik in de afgelopen vijftien jaar mede heb mogen uitwerken, een vruchtbaar perspectief biedt voor het onderzoek en onderwijs in de ruimtelijke planning in Wageningen. Daarbij wil ik ruim aandacht besteden aan het materieel object van planning: de ruimte en de fysieke omgeving. Overigens biedt Faludi daarvoor een waardevolle aanzet in zijn beschouwing over de zeggenschap over kavels binnen een instrumentele kijk op ruimtelijke ordening en ruimtelijke planning.
Een vroeg voorbeeld van zo'n samenhangende

benadering biedt het werk van Joel de Casseres uit de periode tussen 1920 en 1960. Zijn kennistheoretische geschriften zijn echter nimmer gepubliceerd. De originele manuscripten bevinden zich in het Nederlands architectuur instituut in Rotterdam. Een kopie van de manuscripten bevindt zich in de nalatenschap van dr. Peter de Ruijter die wordt bewaard in kamer E 2.54 van het Roeterseilandcomplex van de UvA in Amsterdam.

¹³ Dit mag niet worden opgevat als richtlijn voor het feitelijke verloop van een besluitvormingsproces. De totstandkoming van een plan of maatregel verloopt in de praktijk nu eenmaal via een grillig proces van creatieve sprongen. Ook machtsuitoefening draagt bij aan het onvoorspelbare karakter van een besluitvormingsproces.

¹⁴ Faludi, 1975, 12.

¹⁵ Dammers, 1999; Van Woerkum, 1999.

¹⁶ Rationele besluitvorming is een hoeksteen van de Westerse democratie. Toepassing van het rationaliteitsbeginsel is een uitvloeisel van één van leuzen van de Verlichting: kennis is macht. De denkers van de Verlichting en hun geestverwanten in de negentiende en twintigste eeuw stellen een groot vertrouwen in wetenschap en techniek als *middel tot vooruitgang*. Kennis biedt een tegenwicht tegen het blinde geloof in bovenaardse krachten en religieus gefundeerde aanspraken van absolute heersers. Bent Flyvbjerg (1998) verkondigt de opvatting dat in de moderne literatuur over planning, politiek en openbaar bestuur te veel nadruk ligt op toepassing van het rationaliteitsbeginsel. Aandacht voor de normen waaraan verantwoorde besluitvorming volgens het rationaliteitsprincipe behoort te voldoen, leidt de aandacht af van datgene waar het werkelijk om gaat in de praktijk van de besluitvorming: iets gedaan krijgen. Flyvbjerg adstrueert deze opvatting met een gedetailleerd verslag van een complex voorbeeld van besluitvorming in Aalborg, een stad in het noorden van de streek Jutland in Denemarken. Aalborg is een metafoor

voor het universele vraagstuk van de spanning tussen macht en kennis.

¹⁷ Faludi, 1987, 88; Friend en Jessop, 1977; Friend en Hickling 1997.

¹⁸ Kleefmann, 1984, 89.

¹⁹ Het materieel object is al enkele decennia voorwerp van discussie, soms zelfs van hooglopende ruzie. Het materieel object van de ruimtelijke planning is vanouds breed. *"Stedebouw is samenhang, samenhang van stad en land, van cultuur en natuur; het is de samenhang van enkeling en gemeenschap, aan den stedebouw bouwt de samenleving, bouwen de achtereenvolgende geslachten,"* schreef M.J. Granpré Molière in 1921.

De verbreding van het materieel object van studie hangt samen met de verbreding van het terrein van de overheidszorg waarop de wetenschap van de ruimtelijke planning zich richt. Ruimtelijk beleid omvat veel meer dan de werkingssfeer van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Steigenga schreef al in 1964 over een verbreding van het aandachtsgebied, van het regelen van de bestemming en het gebruik van de grond tot de creatie van "leefruimte" of "environment". In de praktijk zien we momenteel een proces waarin de ruimtelijke ordening wordt opgevat als een aspect van integraal omgevingsbeleid. Dit proces noopt tot een herschikking van taken en verantwoordelijkheden zowel binnen als buiten de overheid. Daarbij komen vele vertrouwde begrippen en praktijken op de tocht te staan: ik noem de indeling in facetten en sectoren, de verhouding tussen Rijk, provincies en gemeenten, en, de relatie tussen burger en overheid. Vergelijk: Van der Vlist, 1998.

²⁰ De wetenschappelijke identiteit van de ruimtelijke planning wordt regelmatig ter discussie gesteld. In het begin van de jaren tachtig is deze discussie zo hoog opgelaaid dat het bestaansrecht van de discipline serieus aan de orde is gesteld in de beroepsorganisaties. Ik pleit daarom voor nadrukkelijker aandacht binnen de

academische gemeenschap van planningsdeskundigen voor de grondslagen van het vak. Dat dergelijke theoretische exercities soms buiten de horizon vallen van praktiserende beroepsgenoten moeten we als academici maar voor lief nemen. Beschouw het als een diepte-investering. Wetenschappelijk speurwerk is nimmer risico-vrij.

- ²¹ Een viertal maatschappelijke organisaties hebben zich schriftelijk bereid verklaard een bedrag in de orde van grootte van 15.000 Euro per instelling per jaar bij te dragen voor promotiestudies op het gebied van gebiedscontracten en de werking van instrumenten voor ruimtelijke ordening en waterbeheer. Het grootste probleem zit niet in het verwerven van opdrachten maar in het vinden van gemotiveerde en gekwalificeerde onderzoekers.
- ²² Vergelijk Faludi, 1987, 7 e.v. Het mooiste voorbeeld van naïef positivisme levert het volgende citaat uit een briefwisseling tussen prof. mr. J.H. Valckenier Kips en zijn leerling, de stedenbouwkundige ir. Th.K. van Lohuizen uit 1923. Valckenier Kips reageert op een rapport vol getallen en tabellen waarin de sociaal-economische structuur van de stad en het gewest Rotterdam wordt beschreven. Uit deze tabellen heeft Van Lohuizen een aantal vuistregels voor het stedelijk en regionaal ontwerp gedestilleerd. Valckenier Kips schrijft: "Bij doorvoering der bedoelde integratie en differentiatie zullen aan den dag moeten komen wetten, die de oeconomische structuur der gemeente bepalen. U heeft reeds een kleintje gevonden: dat het scheepvaartbedrijf verspreide ligging – dus ook in een stadsgewest – toelaat. Heeft men een stel wetten of regels, dan zal het mogelijk zijn te bepalen: 1. Hoe men een bestaande stad al of niet moet uitbreiden, 2. Hoe men een stads gewest moet construeeren, 3. Waar men een geheel nieuwe stad (...) zou kunnen en moeten stichten." Zie verder: Van der Valk, 1990, 12.

Literatuur:

- Arts, G.J. (1991), Kennis en ruimtelijk beleid; naar kennis management in de ruimtelijke ordening, Zeist: Kerckebosch.
- Ban, J.P.A. van den (1983), Vorming, vorsing en voorbereiding, Wageningen: Landbouwhogeschool Wageningen. Inaugurele rede.
- Beckman, N. (1973), The Planner as a Bureaucrat, in: Faludi, A. e.d (1973), A Reader in Planning Theory, Oxford: Pergamon Press, 251 - 264.
- Berg, G.J. van den (1981), Voor ieder een plaats onder de zon? Inleiding in de planologie, Alphen aan den Rijn: Samson.
- Bloemers, J.H.F., Borger, G., Kars, H. (1998), Om de toekomst van het archeologisch en historisch landschap: behoud van kwaliteit in transformatie, Den Haag: NWO. Ontwerp stimuleringsprogramma.
- Castells, M. (1996), The rise of the network society, Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (1999), The Education of City Planners in the Information Age, in: Berkeley Planning Journal, 12, 1-5. <http://www-dcrp.ced.berkeley.edu/bjp/castells12.html>.
- Daamen, J.C. (1980), Het planologisch onderzoek in de jaren zeventig, Delft: PSC-TNO.
- Dammers, E., Kranendonk, R.P., Smeets, P.J.A.M. c.s. (1999), Innoveren en leren; kennismanagement en plattelandsvernieuwing, Den Haag: NRLO. Rapport nr. 13.
- Dietvorst, A.G.J. (1989), Complexen en netwerken: hun betekenis voor de toeristisch-recreatieve sector, Wageningen: LUW. Inaugurele rede.
- Eweg, R. (1994), Computer supported reconnaissance planning; implementing a planning methodology with geographical information system in Noord-Brabant The Netherlands, Wageningen: Agricultural University.
- Faludi, A. (1975), Planningtheorie en Planningonderwijs, Delft: DUP. Inaugurele rede.

- Faludi, A. (1978), *Essays on Planning Theory and Education*, Oxford: Pergamon Press.
- Faludi, A. (1987), *A Decision-centred View of Environmental Planning*, Oxford: Pergamon Press.
- Faludi, A. en Valk, A.J. van der (1994), *Rule and Order: Dutch Planning Doctrine in the Twentieth Century*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Faludi, A. (1996), *Rationality, Critical Rationalism, and Planning Doctrine*, in: Mandelbaum, S.J., Mazza, L. en Burchell, R.W., *Explorations in Planning Theory*, New Brunswick N.J.: Center for Urban Policy Research, 65-82.
- Flyvbjerg, B. (1998), *Rationality and Power; Democracy in Practice*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Friend, J. en Hickling, A. (1997-2), *Planning under Pressure; the Strategic Choice Approach*, Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Friend, J.K. en Jessop, N. (1977-2), *Local Government and Strategic Choice: An Operational Research Approach to the Processes of Public Planning*, Oxford: Pergamon Press.
- Haas, W. de (1998), *Onderzoek in planning; betekenis van kennis uit landbouwonderzoek in dertig jaar streekplanning*, Wageningen: LUW.
- Hendriks, J.A. (1999), *Cultuurhistorie van stad en land: waardering en behoud*, Utrecht: Matrijs.
- Hetsen, H. en Zande, A. van der (1999), *Beleidswetenschappen en ICT in de groene ruimte*, Den Haag: NRLO. Rapport nr. 99/11.
- Hidding, M.C. (1997), *Planning voor stad en land*, Bussum: Coutinho.
- Kleefmann, F. (1984), *Planning als zoekinstrument; ruimtelijke planning als instrument bij het richtingzoeken*, 's-Gravenhage: VUGA.
- Limpens, I. En Weterings R., red. (1999), *Beleidswetenschappen en ICT in de groene ruimte*, Den Haag: NRLO. Rapport nr. 99/40.

- Knaap, W. van der (1997), *The Tourist's Drives; GIS Oriented Methods for Analysing Tourist Recreation Complexes*, Wageningen: LUW.
- Korthals Altes, W. (1995), *De Nederlandse planningdoctrine in het fin de siècle*, Assen: Van Gorcum.
- Kreukels, A. (1980), *Planning en planningproces; een verkenning van sociaal-wetenschappelijke theorievorming op basis van ruimtelijke planning*, 's-Gravenhage: VUGA.
- Lagendijk, A. en Wissershof, J. (1999), *Meer ruimte voor kennis, geef kennis de ruimte! Verkenning van de kennisinfrastructuur voor meervoudig ruimtegebruik*, 2 dln., Rijswijk: RMNO.
- Lammeren, R. van (1994), *Computergebruik in de ruimtelijke planning; methodologische aspecten van ruimtelijke planvorming met behulp van informatieverwerkende systemen*, Wageningen: LUW.
- Lohuizen, C.W.W. van, Daamen, J.C. (1976), *Onderzoek en ruimtelijk beleid*, Delft: PSC-TNO.
- Schelsky, H. (1969), *Abstraktheiten des Planungsbegriffes in den Sozialwissenschaften*, in: Schelsky, H., *Zur Theorie der allgemeinen und der regionalen Planung*, Düsseldorf.
- Steigenga, W. (1964), *Moderne planologie*, Utrecht: Het Spectrum.
- Valk, A.J. van der (1982), *Planologie en natuurbescherming in historisch perspectief*, 's-Gravenhage: NIROV.
- Valk, A.J. van der (1988), *Het wandelende dorp; ruimtelijke veranderingen, overheidsbemoedening en planning in Ter Heijde*, in: *Rooilijn*, 21, 245-251.
- Valk, A.J. van der (1989), *Amsterdam in aanleg: planvorming en dagelijks handelen 1850-1900*, Amsterdam: PDI. Dissertatie.
- Valk, A.J. van der (1990), *Het levenswerk van Th.K. van Lohuizen 1890-1956; de eenheid van het stedenbouwkundige werk*, Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Valk, A.J. van der, Musterd, S., red. (1998), *Leefbare steden en een duurzame omgeving*, Assen: Van Gorcum.

- Valk, A.J. van der (mei 1999), Advies betreffende het Delta-programma Groene Ruimte, Wageningen: Wageningen UR.
- Valk, A.J. van der, m.m.v. J. Jonkhof en P. Smeets (april 1999), Interdisciplinair, gebiedsgericht en ontwerpgericht onderzoek ten behoeve van planning voor de groene ruimte, Wageningen: Wageningen UR. Interne onderzoeksnotitie van de gelijknamige themagroep.
- Vlist, M. van der (1998), Duurzaamheid als planningsopgave; gebiedsgerichte afstemming tussen de ruimtelijke ordening, het milieubeleid en het waterhuishoudkundig beleid voor het landelijk gebied, Wageningen: LUW.
- Vlist, M. van der, Valk, A.J. van der (1999), Besturen en bestemmen van meervoudig ruimtegebruik: het bestuurlijk instrumentarium voor ruimtelijke ordening en integraal waterbeheer, Wageningen: Leerstoelgroep Landgebruiksplanning van Wageningen Universiteit.
- Wallagh, G.J. (1994), Oog voor het onzichtbare; vijftig jaar structuurplanning in Amsterdam 1995-2005, Assen: Van Gorcum.
- Weber, M. (1956), Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher Erkenntnis, in: M. Weber, Soziologie, weltgeschichtliche Analysen, Politik, Stuttgart, 186-263.
- Woerkum, C.J. van (1997), Communicatie en interactieve beleidsvorming, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Woerkum, C.J. van (1999), Thinking globally and locally; kennisontwikkeling voor plattelandsvernieuwing, Den Haag: NRLO. Rapport nr. 99/14.